

УДК 94 (477.52) : 82-94 «1888–1889»
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.1.313>

*Дмитро Кудінов**

ЧЕХОВ І ЙОГО ЛУЧАНСЬКЕ ОТОЧЕННЯ ЗА СПОГАДАМИ МОТРОНИ ФЕДОРІВНИ ТУМСЬКОЇ (КУРГАНОВОЇ)

Анотація: Наукова праця ґрунтується на інтерпретації змісту мемуарів сумського старожила Мотрони Федорівни Тумської, записаних сумським краєзнавцем і літературознавцем П.А. Сапухіним у 1949 р. Мета публікації – розкрити значення вказаних спогадів для чехознавства, дослідження минулого м. Суми та історії повсякденності. Матеріал статті поданий асиметрично викладу мемуарного матеріалу та згрупований у наступні блоки: історія, класифікація, структура та питання достовірності мемуару; огляд місця згадуваних подій та образ родини Линтварьових; образ Валентини Миколаївни Іванової; образ Василя Павловича Воронцова; образ Олексія Миколайовича Плещеева; образ Маріана Ромуальдовича Семашка; образ Олексія Сергійовича Суворіна; зустріч Суворіна та Чехова із Харитоненком; опис членів родини Чехових; постать Антона Чехова. У висновку зазначено, що спогади Тумської є корисними для чехознавців із точки зору внесення в його біографії окремих цікавих деталей і спостережень, анекдотів із життя письменника.

Ключові слова: Тумська, Антон Павлович Чехов, Чехови, Линтварьови, Вата Іванова, Воронцов, Плещеев, Харитоненко, Лука, садиба, дача

Вступ. Невід'ємною частиною культурного коду м. Суми є його належність до «чеховських місць», локацій, пов'язаних із життям та творчістю відомого письменника. Дослідження біографії А.П. Чехова, у тому числі лучанського періоду його життя, цінне не лише для кращого розуміння поєднання місця творчості та її змісту, але й для висвітлення середовища, в якому літератор перебував, відтворення портретів осіб із його оточення, осягнення повсякденної практики представників місцевої інтелігенції. У даному контексті цінними є спогади М.Ф. Тумської. Розкрити їхнє значення для чехознавства, дослідження минулого м. Суми та історії повсякденності є метою даної публікації. Звісно, автор відтворює й сам рукопис спогадів мовою оригіналу.

Стан наукової розробки проблеми. Машинописний запис спогадів зберігається у справі 305 з фонду сумського краєзнавця та журналіста Г.Т. Петрова (Ф. Р-7802) у Державному архіві Сумської області. Рукопис є записом споминів вчительки Мотрони Федорівни Тумської (1869–1949/50) про «чеховські дні» на Лучанському мастьку поміщиків і громадських діячів Линтварьових у 1888–1889 роках, здійснених у 1949 р. сумським дослідником чехівіани, краєзнавцем і педагогом П.А. Сапухіним. Самі спогади вже були двічі надруковані П.А. Сапухіним у додатках до його наукових статей, опублікованих у 1956 і 1960-му роках зі схожою назвою «Чехов на Сумщині» та «А.П. Чехов на Сумщині», виданих, відповідно, у наукових збірниках «Література в школі. Наукові записки» та

* Кудінов Дмитро Валерійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка (Суми, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1516-576X>; e-mail: dmytro.kudinov@gmail.com

«Наукові записки» (філологічної серії) Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР¹. Утім, досі звернення до цього джерела з боку чеховознавців має обмежений характер – як через його недоступність широкій аудиторії, так і через обмеженість використання окремо взятими фактами з мемуару². Натомість, він заслуговує прискіпливої уваги дослідника сам по собі – і як джерело до біографії письменника, і як ресурс, цікавий дослідникам слобідської старовини. Згаданий вище П.А. Сапухін «простосердечные воспоминания» Мотрони Федорівни визнавав достатньо інформативними та цінними, «тим більше, що їхня достовірність повністю підтверджується поєднанням з низкою інших джерел»³.

Виклад основного матеріалу. Структурно рукопис складається зі вступу П.А. Сапухіна та низки нерідко не пов'язаних між собою сюжетів, які запам'яталися Мотроні Федорівні: картини власного буття у садибі Линтварьових, сцени з життя письменника, власників і гостей садиби, свідком або учасницею яких була мемуаристка. Образи минулого з дачних чеховських сезонів 1888 і 1889 чергуються між собою, що потребує залучення інших джерел інформації аби відділити їх між собою. Основний масив спогадів відноситься здебільшого до 1889 р.

Окрім А.П. Чехова та деяких членів його родини, у рукописі подані характеристики «старої» та «молодих» Линтварьових, їхньої родички Валентини (Вати) Іванової, а також лучанських дачників – музиканта Маріана Ромуальдовича Семашка, видавця та письменника Олексія Сергійовича Суворіна, економіста Василя Павловича Воронцова, письменника Олексія Миколайовича Плещеева. Частина з перерахованих осіб – люди, запрошені на відпочинок до берега Псла саме Антоном Павловичем. Також у спогадах фігурує постаті сумського промисловця, цукрозаводчика-мільйонера І.Г. Харитоненка.

З усіх перелічених осіб саме родина Линтварьових посідає у спогадах Мотрони Федорівни почесне місце. Це і не дивно, зважаючи на те, що сім'я дівчини проживала в їхній садибі та була прийнята до товариства молодого покоління поміщиків. Батько мемуаристки був останнім управляючим гуральні Линтварьових. Підприємство на хут. Кулішівському, що пізніше злився з Лукою, діяло ще з 1800 р.⁴ На момент першого візиту Чехових у 1888 р. на Луку підприємство вже не діяло, незважаючи на попередні високі показники виробництва.

Закриття заводу непрямо підтверджує тезу авторки споминів про нездатність Линтварьових по смерті чоловіка та батька відомих уже Чеховим власників лучанської садиби Михайла Павловича (орієнтовно близько 1879 р.) до підприємницької діяльності: господарство у дворян було збитковим; їм приходилося пускатися до нетривіальних заходів

¹ Ганжа Н. Нова праця про А.П. Чехова. *Ленінська правда*. 1961. 11 лютого. С. 3.

² Евдокимчик Л. П.А. Сапухін – исследователь сумских страниц жизни и творчества А.П. Чехова. *Чеховський інтелігент: статика образу – динаміка культури. Сборник докладов Международных Чеховских чтений в Сумах (май 2012 – май 2013)*. Суми: Вид-во «МакДен», 2013. С. 239; Звиняцковский В. Чехов и харьковская профессура. *Чеховський інтелігент: статика образу – динаміка культури. Сборник докладов Международных Чеховских чтений в Сумах (май 2012 – май 2013)*. Суми: Вид-во «МакДен», 2013. С. 63.

³ Держархів Сумської області (ДАСО). Ф. Р-7802. Оп. 1. Спр. 305. Арк. 1.

⁴ Козлов В.С. Сумской уезд. Материалы для определения ценности и доходности предметов подлежащих земскому обложению, собранные экспедиционным способом, по программам, утвержденным Сумским земским статистическим управлением. Заводы сахарные и винокуренные. Вып. 1. Б. м.: Изд. Сумского земства, 1883. С. 4-5, 8.

аби утриматися на плаву – «продаж, застава, оренда». Доводилося і продавати деревину з належного їм лісу⁵. На непевне матеріальне становище Лінтварьових у цей час вказують й інші близькі до них особи. Марія Павлівна Чехова згадувала, що в неї «склалося таке враження..., що лучанські та баранівські селяни більше користувалися їхньою землею, аніж вони самі»⁶.

Закриття заводу, помірна орендна плата, що стягувалася з місцевих «мужиків», зумовили прогалини бюджету Лінтварьових, що мали шукати додаткових засобів заробітку. Одним із них стала сфера гостинності – сім флігелів садиби здавалися в найми охочим для літнього відпочинку. А.П.Чехов під час першої поїздки на Луку сплатив господарям 100 руб. за сезон, визнаючи, що, для нього, столичного жителя, тут «життя дешеве, ситне»⁷. Власне, більше лучанські поміщики просити й не могли. Коли Михайло Чехов за дорученням свого іменитого брата приїхав подивитися місце майбутнього літнього відпочинку, то був розчарованим від побаченого – великі баюри зі свинями та качками, зарослий наче ліс сад, запущена садиба⁸. Згодом виявиться, що Михайло дещо згустив фарби в оцінці туристичного місця й умови виявилися досить пристойними («Мишка наврал»; «Дача великолепна. Местность поэтична, флигель просторный и чистенький, мебель удобная и в изобилии. Комнаты светлы и красивы»), хоча й, звісно, далекими від класу «люкс».

«Дачний промисел» Лінтварьови розвивали, вочевидь, ще з часу проведення до Сум залізниці (1878 р.). Тож Чехови були далеко не першими лінтварьовськими гостями. Орієнтовно за рік або за два до них на Луці жив художник К.Є. Маковський, котрий у Сумах працював над розписом перебудованого Спасо-Преображенського собору (головний вівтар, іконостас, приділи головного храму); на Луці зберігалися деякі його етюди⁹. Зі слів Мотрони Федорівни, задовго до Чехових на Луці із рідними проводив час економіст В.П. Воронцов. Не пізніше від 1885 р. на Луку приїздив харківський професор В.Ф. Тимофеев. Відпочивали на Луці й представники місцевої та харківської інтелігенції, зокрема історик О.Я. Єфименко¹⁰. Утім, багатьом ставало ясно, що ніякі нетривіальні спроби поправити матеріальне становище родини не матимуть перспектив. Про це прямо після своєї поїздки на Луку в листі до А.П. Чехова зазначив О.М. Плещеев: «Здається мені, що Лука вже не буде належати тому внучку чи тій внучці... якщо тільки онук не одружиться на онуці орендаря мірошника; чи онука не вийде заміж за нащадка того кулака, який нас пригощав в особливій кімнаті чи при своєму магазині»¹¹.

⁵ Кузичева А.П. Чехов. Жизнь «отдельного человека». Москва: Молодая гвардия, 2012. С. 140.

⁶ Меморіальний будинок-музей А.П. Чехова. Лист М.П. Чехової К.В. Каленіченко, 14.01.1936.

⁷ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889) / Изд. М.П. Чеховой. Москва: Типография Т-ва И. Д. Сытина, 1912. С. 94, 96.

⁸ Чехов М.П. Вокруг Чехова. Встречи и впечатления. Москва: Московский рабочий, 1959. С. 162.

⁹ Летопись Сумского Преображенского собора / Сост. И. Левитский. Сумы: Типо-лит. К.М. Пашкова, 1909. С. 14; Сапухін П. Золота нитка твору. *Ленінська правда*. 1970. 27 січня. С. 4; Сапухін П.А. А.П. Чехов на Сумщині / Пред. Г. Петрова. Суми: Ред.-вид. відділ облуправління по пресі, 1993. С. 14.

¹⁰ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889)... С. 393; Сапухін П.А. А.П. Чехов на Сумщині... С. 18-19.

¹¹ Слово. Сборник второй. К десятилетию смерти А.П. Чехова. Неизданные драматические и беллетристские произведения, отрывки, заметки, публицистические статьи А.П. Чехова. Письма к нему Д.В. Григоровича, Н.К. Михайловского, А.Н. Плещеева и др. / Под ред. М.П. Чеховой. Санкт-Петербург: Скоропечатня А.А. Левенсон, 1914. С. 251.

«Безалаберность» ведення Линтварьовими господарства, вказана Мотроною Федорівною, у цілому відповідала етико-політичним поглядам дворянської родини, що справедливо вважалася місцевою громадськістю «красною», на що також акцентує увагу мемуаристка. Таємні особи то зненацька з'являлися на Луці, то так само раптово її покидали, вдаючись до нехитрих прийомів конспірації. На момент приїзду А.П. Чехова на Луку під наглядом поліції вже перебував Павло Михайлович Линтварьов (1861-1911). Під час навчання в Санкт-Петербурзькому університеті він завів знайомство з революціонерами, через що потрапив в об'єкт уваги органів правопорядку. У 1887 р. він був виключений із вишу за пропозицією міністра народної освіти графа І.Д. Делянова з формулюванням «за несхвальну поведінку». Поновити навчання П.М. Линтварьову вдалося в 1889 р. і наступного року скласти іспити на звання кандидата права. Зрештою, він став головою Сумської повітової земської управи, видним діячем російського визвольного руху, лідером Сумської групи Партії народної свободи¹². Непроста для Павла ситуація була помічена й іменитим линтварьовським дачником у листах до О.С. Суворіна від 30 травня 1888 р. («конверт у листа розірваний, зім'ятий і забруднений, чому мої господарі та домочадці надали густе політичне забарвлення») та О.М. Плещеева від 4 жовтня 1888 р. («Сьогодні був у мене Павло Линтварьов. Приїхав поступати в Петровську Академію, утім його, бідолаху, здається, не приймуть. Він під наглядом»)¹³.

Мотрона Федорівна не характеризувала Линтварьових в особах. Хіба що відзначила літературність Олександри Василівни. Акцентував бібліофілію «матері-старої» й А.П. Чехов: «читає Шопенгауера...; добросовісно студіює кожен номер Вісника Європи та Северного Вісника та знає таких белетристів, які мені й уві сні не снилися»¹⁴. Згадала Тумська й про сліпу хвору доньку господарки садиби Зінаїду Михайлівну (≈1859-1892), яка любила слухати оповідання Чехова.

Сам Антон Павлович співчутливо поставився до недієздатної представниці Линтварьових, котра за професією була його колежанкою. Ще у 1877 р. з початком російсько-турецької війни вона закінчила курси сестер милосердя в Києві, після чого працювала в київській клініці, а потім у сумській лікарні Червоного Хреста, «поки здоров'я, що похитнулося, не змусило її відмовитися від трудного обов'язку»¹⁵. Отриманий досвід вплинув на обрання фаху лікаря й Зінаїда закінчила вищі жіночі медичні курси в Санкт-Петербурзі. Надалі вона працювала в клініці завідувача кафедри лікарської діагностики та загальної терапії Імператорської медико-хірургічної академії Т.Ю. Чудновського. Утім, через важку хворобу вона вимушена була покинути столицю і переїхати до Луки під опіку рідних. У листі до О.С. Суворіна від 30 травня 1888 р. А.П. Чехов назвав Зінаїду «гордістю всією сім'єю», «святою» в розумінні місцевих «мужиків». Через пухлину головного мозку вона виявилася паралізованою, втратила зір, страждала головними болями, епілептичними

¹² Кудінов Д.В. Павло Линтварьов: біографічні нотатки з життя представника покоління «вісімдесятників». *Сумські історико-краєзнавчі студії. Збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції (Суми, 1 листопада 2019 р.)* / Редкол.: О.В. Зосименко, Д.В. Кудінов, Ю.О. Нікітін, В. О. Оліцький. Суми: НВВ КЗ СОІППО, 2019. С. 84-85.

¹³ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889)... С. 96, 160.

¹⁴ Ibid. С. 98.

¹⁵ Отчет Сумского отделения Общества попечения о больных и раненых воинах. *Харьковские губернские ведомости*. 1878. 18 сентября. С. 1.

припадками. Незважаючи на це, вона не лише стоїчно сприймала наближення смерті, але й знаходила можливість жартувати, «втішати та підбадьорювати тих, хто скаржився»¹⁶. Коли в листопаді 1891 р. Зінаїди не стало, Чехов у листі до Наталії Михайлівни визнав очевидне – попри те, що сімейне горе Лінтварьових справило на нього теж важке враження, він вважає, що в її безнадійній ситуації вона «добре зробила, що померла»¹⁷. Наприкінці того ж року у газеті «Врач» Чехов розмістив некролог про «талановитого, працелюбного лікаря та хорошого товариша», котрий на довгі роки був приречений боротися з важким недугом¹⁸.

Доволі несподіваним, на перший погляд, є те, що мемуаристка виразно виділила племінницю Олександри Василівни Валентину – (Вату) Миколаївну Іванову, котра в літні сезони 1888 і 1889 років заявлялася на Луці. Припустимо, це пов'язане з тим, що Мотрона та Вата були майже одногодки і разом могли проводити більше часу. Дівчина була красива, пухка, весела й комунікабельна, що не на жарт схвилювала лучанських гостей – А.П. Чехова й О.М. Плещеева. Уже при знайомстві з нею Чехов видав жартівливий експромт з приводу почутій у Лінтварьових історії про поцілунок у лоб дівчини імператором Олександром III. Перегодом між письменником та інституткою (Вата навчалася у Полтавському інституті благородних дівичь) встановилися «добрі стосунки», що, на думку Тумської, відзначилося в появі героїні Вати в оповіданні «Іменини» (такої ж повненької, як і лучанська знайома Чехова).

Літературознавець А.В. Кубасов образ Вати відгадав також у героїнях оповідання «У знайомих» Та-Тетяни і Ва-Варвари: «Номінація героїнь Та і Ва в паліндромному вигляді нагадує про... знайому Чехова...» саме Вату Іванову¹⁹. У творі головний герой Подгорін познайомився з дівчатами 10-12 років тому, що як раз відповідає часовому проміжку між написанням оповідання (1898) і перебуванням Чехова на Луці. При цьому Варя – колишня курсистка, а Тетяна, «тоді вже красива, доросла дівчина, яка ні про що не думала, окрім кохання, і хотіла лише любові та щастя, пристрасно бажала, і очікувала нареченого, котрий марив їй удень та вночі». Поєднання цих відомостей також комплементарно реальній знайомій Чехова з садиби Лінтварьових²⁰. Додаймо й зауваження П.А. Сапухіна про схожість із лучанськими та сумськими видами описи поміщицької садиби, річки, острова «Доброї надії»²¹.

Певне місце приділене у спогадах гостям Лінтварьових, які бували на Луці саме в літні «чеховські сезони». Зокрема, Василь Павлович змальовується як поважна та вельми розумна особа. Згадує вона й намагання А.П. Чехова «пустити шпильки» в бік науковця. Відгук сатиристичному сприйняттю Воронцова віднаходимо й у листуваннях А.П. Чехова та

¹⁶ Чехов А.П. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1987. Т. 16. С. 258; Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889)... С. 98-99.

¹⁷ Письма А.П. Чехова. Том III. (1890-1891) / Изд. М.П. Чеховой. Москва: Типография П.П. Рябушинского, 1913. С. 333.

¹⁸ Чехов А.П. Полное собрание сочинений и писем в тридцати томах. Москва: Наука, 1987. Т. 16. С. 258.

¹⁹ Кубасов А.В. Нарратив и время в рассказе А.П. Чехова «У знакомых». *Уральский филологический вестник*. 2013. № 1. С. 140.

²⁰ Чехов А.П. Собрание сочинений. Москва: Гос. изд-во художеств. лит., 1962. Т. 8: Повести и рассказы, 1895-1903. С. 261, 264.

²¹ Сапухін П. Сумські сторінки в літературній спадщині А.П. Чехова. *Більшовицька зброя*. 1948. 15 червня. С. 3.

О.М. Плещеева. Останній оцінив Василя Павловича так: «скучнішої цієї особи я не бачив»²². У листах 1888 р. А.П. Чехов писав глузливо про свого візаві з лучанських дискусій: «напівбог Воронцов – вельми розумна, політико-економічна фігура з гіппократівським виразом обличчя, що вічно думає про порятунок Росії»; «Воронцов (Ве́в) лельом-полельом розійшовсь і навіть – який жаж! – танцював вальс. Чоловіче пригнічений сухою розумністю і наскрізь протухлий чужими думками». Щоправда, тоді ж письменник розвиднів у вченому чесну натуру: «малий добрий, нещасний і чистий у своїх намірах». Остання думка закріпилася наступного року, коли на тлі хвороби та смерті брата Антону Павловичу не хотілося пускатися кпинами: «В.П. Воронцов буває в нас щодня. Він вельми мила людина»²³. Частка жалості до Воронцова відчувається й в словах мемуаристки – він утратив рідну сестру-народоволку, що покінчила життя самогубством під час «карійської трагедії» (у спогадах – «карська трагедія»), не зміг врятувати дружину від ранньої смерті (сам В.П. Воронцов був лікарем за освітою), а свою ніжність спрямував на племінницю Катерину, яка також навідувалася з дядьком до Луки. Додаймо й щільний зв'язок Воронцова з родиною Линтварьових. У 1888 р. він став хрещеним батьком синові П.М. Линтварьова Всеволода²⁴.

Правдоподібно мемуаристкою описаний приїзд на Луку Олексія Миколайовича Плещеева. Ставленням до нього з боку господарів лучанської садиби був вражений і сам літератор: «усі вони, не знаючи мене особисто, але знаючи за літературою і літературним читанням у Петербурзі, – вийшли на вокзал разом із Чеховими зустрічати мене... хоча я приїхав у першій годині ночі... І протягом трьох тижнів, котрі я там прожив, мене оточували такою увагою, ставилися до мене з такою сердечністю, що я був глибоко вражений»²⁵. Звісно, тему гіперопіки Плещеева підхопили й Чехови у своїх листах і спогадах. Михайло Чехов згадував, що «всі жителі Луки носилися з ним як з чудотворною іконою». Плещеева садовили на найпочесніше місце в садибі, слухали, заचाївши подих. А той був радий проявити свій талант оповідача та декламатора²⁶. Дійсно, старого літератора Линтварьови розважали як могли – частували смаколиками, оновлювати квіти в кімнаті, катали на човні, влаштовували літературно-музичні вечори. Не дивно, що пізніше О.М. Плещеев із охотою згадував Луку та бажав її знов відвідати²⁷, чому більше статися так і не судилося.

Серед інших знайомих А.П. Чехова Тумська згадала студента Московської консерваторії Маріана Ромуальдовича Семашка. Він був одним із учасників літературно-музичних вечорів на Луці в літній сезон 1888 р., на яких грав на віолончелі разом із піаністом Петром Шостаковським і флейтистом Олександром Іваненком, «винуватцем» приїзду А.П. Чехова на Луку, а також Георгієм (фортепіано) і Наталією (вокал) Линтварьовими. Припустимо, у цих вечорах брав участь Микола Чехов (фортепіано) і

²² Литературное наследство / Ред.: И.И. Анисимов, А.С. Бушмин, В.В. Виноградов (глав. ред.), А.Н. Дубовиков, И.С. Зильберштейн, С.А. Макашин, К.Д. Муратова, Ю.Г. Оксман, М. . Храпченко. Москва: Изд-во АН СССР, 1960. Т. 68: Чехов. С. 321.

²³ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889)... С. 114-115, 366.

²⁴ ДАСО. Ф. 744. Оп. 5. Спр. 7. арк. 210-211.

²⁵ Литературное наследство... С. 322-323.

²⁶ Чехов М.П. Вокруг Чехова. Встречи и впечатления. Москва: Московский рабочий, 1959. С. 163.

²⁷ Слово. Сборник второй... С. 264.

сумський піаніст Леонід Кагадеев. Щоправда, мемуаристка акцентувала дещо інші речі – тривалі репетиції Семашка та й те, що той «швидко горілочку полюбляв». Останнє, в домі Линтварьових не віталось, але не було все ж таки таким травмуючим для дачників як сумні звуки струнного інструменту (до чарки охоче прикладалися Микола та Олександр Чехови, професор В.Ф. Тимофеев). Олександр зізнався Антонові, що за той короткий час, поки він гостював на Луці, музика «вискрібав із мене душу своїми екзерціціями, від яких навіть раки “ховалися в глибинах” і не йшли на м'ясо»²⁸.

Іншу оцінку самостійному навчанню Семашка надала сучасний мистецтвознавець І.Г. Довжинець: щоранкові музичні вправи – ознака серйозного музиканта. Дослідниця спробувала також уявити вірогідний плейлист у виконання Маріана Ромуальдовича: твори для віолончелі Д. Поппера, Г. Форе та перекладення камерної і фортепіанної музики, зокрема «Лебідь» К. Сен-Санса, «Ноктюрн» і «Баркаролу» П. Чайковського²⁹. І виконував ці твори Семашко натхненно та фахово. Тож із думкою Олександра були неоднотайними його брати та сестра. На дарчому надписі під своєю світлиною (березень 1889 р.), адресованій приятелю, Антон Павлович написав: «Милому Семашечке за его уменье водить смычком по струнам моего сердца». «Милим віолончелістом» іменував Семашка й Михайло Чехов³⁰.

Видатним відвідувачем Луки виявився журналіст і видавець популярної в Росії газети «Новое время» О.С. Суворін. Із ним Антон Павлович здружився відносно незадовго перед поїздкою в Суми. При цьому взаємне почуття поваги та довіри зростало, незважаючи на суттєву різницю у віці та поглядах. Чехов малював Суворіну Луку в самих радужних фарбах ще під враженнями перших днів перебування тут навесні 1888 р. Звісно, тема українських вакацій письменника знайшла продовження у подальших розмовах друзів. Не дивно, що, зрештою, столична знаменитість з'явилася у Сумах. Власне, його особі Мотрона Федорівна не приділила великої уваги, обмежившись спостереженням за його розсіяністю і, водночас, за непростими рисами столичного ділка: «скупенький, розважливий і хитрий як лис». У цьому можна побачити упередження щодо Суворіна з боку Линтварьових, котрі проігнорували зустріч із видавцем, зважаючи на консервативний напрям його газети й, вочевидь, були налаштовані навіть вороже по відношенню до її видавця.

Утім, у зв'язку з його перебуванням у Сумах цікавий інший епізод, описаний Тумською, – знайомство Суворіна та Чехова з «сумським татом» Іваном Герасимовичем Харитоненком. Про те, що Чехов і Харитоненко були знайомі, знають краєзнавці, посилаючись на згадування про сумського підприємця в листах письменника. Уперше він напам'ятає Івана Герасимовича в жартівливій формі у листі до О.М. Линтварьової (січень 1889 р.): «З кокетства пишу на папері, якого немає навіть у Харитоненка»³¹. На той момент письменник знав його лише заочно. А у листі до видавця та редактору гумористичного журналу «Осколки» М.О. Лейкіна від 2 грудня 1891 р., повідомляючи останньому про смерть Харитоненка, Чехов зізнається, що був із ним знайомий, додавши: «Вельми цікава

²⁸ Александр и Антон Чеховы. Воспоминания и переписка / [сост., подг. текста и коммент. Е.М. Гушанская, И.С. Кузьмичева]. Москва: «Захаров», 2012. С. 592.

²⁹ Довжинець І.Г. Суми. Середовище музичної класики: монографія. Суми: Триторія, 2020. С. 92-93.

³⁰ Литературное наследство... С. 283, 863.

³¹ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889)... С. 278.

людина»³². Те, за яких обставин зустріч двох відомих у Росії людей відбулася, дізнаємося, як раз, саме в розповіді Мотрони Федорівни, котра передала розмову на трьох (Харитоненко, Суворін, Чехов) у яскравих емоційних тонах.

Передусім, варто мовити, що Харитоненка цікавила особа Суворіна, а не Чехова. Суворін був доволі успішним підприємцем і мав розгалужену мережу книжкової торгівлі видань, передусім, свого видавництва. Зокрема, Чехов в одному з листів, звертаючись до Суворіна, згадує його «книжковий шкап на сумському вокзалі»³³. Столичну знаменитість на сумському вокзалі волів зустріти саме мільйонер, котрий за домовленістю з Чеховим і Линтварьовими (через управляючого) прислав свою карету аби Суворін з комфортом приїхав на Луку (поїзд прибув уночі). Цей жест доповнився запрошенням останнього в гості до садиби Харитоненка на Троїцькій вулиці.

Вочевидь, основний мотив розмови Харитоненка з Суворіним – питання майбутньої розбудови в Сумах кадетського корпусу. Вочевидь, сумський мільйонер хотів дізнатися з цього приводу думку близької до держаної еліти особи, з'ясувати для себе очевидні вигоди та можливі перепони. Присутність Чехова, котрого з собою взяв Суворін, явно була зайвою для Харитоненка, але й потрібною петербуржцю аби не нудьгувати на прийомі. Дійсно, сумувати Олексію Сергійовичу не прийшлося – Антон Павлович чудово виконав роль троля, запускаючи кпини в бік господаря та розбавляючи гумором серйозний тон спілкування. Певно, обидва гостя залишилися задоволеними кепкуваннями, що й знайшло продовження в переписці. «Гроші, витрачені вами на телеграми до мене, я пожертвую на кадетський корпус, який буде побудований Харитоненком, на влаштування стипендії імені О.О. Суворіна», – писав останньому Чехов у листі від 2 липня 1889 р.³⁴

Звісно, Мотрона Федорівна не обійшла стороною родину Чехових. Відзначила скромність їхнього побуту, економність у витратах, авторитетність слова А.П. Чехова для його родини, набожність Євгенії Яківни та її віри у сни. Останнє наче стало провісником епічного падіння у вбранні з човна у Псел Марії Чехової, за що вона дістала на горіхи від матері. Віра в передбачення у снах відзначалася й чоловіком Євгенії Яківни («Мамаші наснився гусак у камилавку. Це до добра»)³⁵. Миколу Чехова Тумська згадувала двічі. Стосовно першого приїзду Чехових відзначила захоплення художником розписом кераміки «українським орнаментом». Особливо примітила, що на один глек потрапила й вона «в українському костюмі, в косах, з цеберками та коромислом». Інші спогади стосувалися кончини та поховання Миколи Чехова. Його смерть не стала несподіванкою в родині. Антон Павлович у своїх листах до Линтварьових і друзів констатував невтішний прогноз життю брата; дива оздоровлення на Луці не сталося³⁶. До поховальної процесії була задіяна й Мотрона. Вона несла кришку від труни, що підтверджує в своєму листі до кузена Михайло Чехов³⁷. Поховання та поминання, за словами мемуаристки, були влаштовані Чеховими та Линтварьовими доволі пишними («з попами, з півчими»), що нібито

³² Письма А.П. Чехова. Том III. (1890–1891)... С. 314.

³³ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888–1889)... С. 350.

³⁴ Ibid. С. 381.

³⁵ Мелиховский летописец: Дневник Павла Егоровича Чехова / Сост. А.П. Кузичева, Е.М. Сахарова. Москва: Наука, 1995. С. 47.

³⁶ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888–1889)... С. 332, 341, 349, 357.

³⁷ Литературное наследство... С. 868.

викликало досаду в Антона Павловича. Натомість він у листі до Суворіна зазначав, що «похорон ми влаштували художнику чудовий», що «несли його на руках, з корогами», «поховали під медовою травою», а «хрест видно далеко з лану», тож «лежати йому вельми затишно». І жодного заперечення «пишності» заходу³⁸.

Зрештою, варті уваги особисті враження Тумської від особи Антона Чехова. З написаного можна висувати, що тет-а-тет Мотрона Федорівна та Антон Павлович спілкувалися вкрай зрідка, уривчасто, а більшою мірою мемуаристка спостерігала його в компанії, куди сама мала допуск. Так, вона переповіла лише один епізод особистого спілкування з письменником, коли той напучував дівчину читати не лише іноземних романістів, але й російську класику. Письменника вона характеризувала як «зовсім просту» людину, що, звісно, не відповідало характеру відомого літератора. Цікавим є зауваження мемуаристки про звичку Чехову нотувати в записничок нові для нього слова, фрази, враження. Батько Мотрони влучно охрестив чеховський блокнот «кладовочка». Не дивно, що почуте на Луці потім знайшло своє місце в творах Чехова, про що вже у статті писалося вище.

Висновки. Спогади Мотрони Федорівни Тумської – одне з багатьох джерел з біографії всесвітньо відомого письменника. Правдиво слід визнати, що воно не вносить суттєво нового в образ Антона Павловича Чехова, а лише доповнює його деякими рисами, що, у свою чергу, дозволяє пильніше подивитися на психологію та характер літератора. Мемуари містять кілька анекдотів із життя письменника, які ще залишаються повз уваги чеховознавців і які добре ілюструють його гумор, вигадливість, уміння тонко «тролити» оточуючих. Помічені й побутові аспекти життя родини Чехових на лучанській дачі в час, коли родина Чехових ще відчувала фінансові обмеження. Важливим є підтвердження контакту А.П. Чехова із сумським мільйонером І.Г. Харитоненком, що переводить факт особистої зустрічі з версії вірогідного у ствердне положення. Більшою мірою в спогадах розкритий світ чеховського оточення, що уможливило використання спогадів для вивчення біографії інших видатних осіб, котрі перетиналися з життєвою дорогою Чехова.

Перед нами постає Лука як серцевина всього живого, інтелектуального та неординарного, що можна було зустріти у провінційному містечку Слобожанщини. Музично-літературні вечори, розваги, дебати із самих різних питань громадського життя країни ставали невід'ємною частиною культурного життя м. Суми, в яке вносили різноманітні різні лучанські гості. Але при цьому головне місце в цьому осередку посідали саме його господарі Лінтварьови – культурна й обдарована родина, яка суттєво вирізнялася від інших представників сумської еліти. Варто відзначити відносну точність даних, переданих Тумською, попри відсутність дотримання хронології викладу подій. Остання, так само як і повідомлені Мотроною Федорівною факти, добре перевіряються за допомогою інших джерел та узгоджуються з матеріалом спогадів. У цілому, мемуари є суттєвим доповненням до вже відомих джерел лучанського періоду життя Чехова, історії родини сумських поміщиків і самої садиби, як осередку культурного життя м. Суми наприкінці XIX ст.

³⁸ Письма А.П. Чехова. Том II. (1888-1889)... С. 378.

Воспоминания о Чехове его современницы из города Сум

– ...Помню ли я Антона Павловича? Как не помнить! С его семьей два лета жила в одной усадьбе. Только если говорить по порядку, так нужно для ясности начинать с Линтваревых.

Не поставьте в укор, если скажу, что все они были хорошие, несмотря на свое дворянство. С другими помещиками никакого подобия не имели. Старший сын, Павел Михайлович, под надзором полиции состоял. Да и на остальных скося смотрели: дескать, либералы, филантропы и якшаются с кем не следует...

Жили вот только безалаберно. Потому и хозяйство, можно сказать, шло на убыток. Хозяйкой считалась старуха Александра Васильевна, а толку в делах, говоря правду, и вот на сколечки не понимала. Как умер муж, все пошло на упадок: продажа, заклад, аренда – тем и пробивались.

Сама Александра Васильевна наружность имела важную, что и говорить – аристократка! Но с людьми была обходительная, сердобольная, неимущим оказывала всякую помощь, – был бы достаток... Книжка страсть как любила читать! Библиотека у них была огромная, на разных языках. Алексей Николаевич Плещеев, можно сказать, пришел от нее в восторг, когда приезжал погостить к Чехову. Был в библиотеке и «Северный вестник» с повестью Антона Павловича «Степь». Любила эту повесть Александра Васильевна! Кое-что, представьте, даже Домнушке читала.

– Это, – говорит, – Антон Павлович сочинил...

Я уже сказала, что молодых Линтваревых считали в то время «красными». Оно, видно, и не даром. Политикой больно интересовались, начисто старые порядки осуждали. Такое было у них и знакомство. Приезжали к ним время от времени неизвестные личности. День-два поживут, носа никуда не показывают, а ночью – будьте здоровы! За чемоданчик и на вокзал с кем-нибудь из сопровождающих. Случалось и мне провожать таких гостей. И не прямой дорогой, а «манівцями»... Молодые Линтваревы между собою часто говорили по-украински. Именно это слово употребляли Наташа или Антонина Федоровна, жена Павла Михайловича, когда мне давали такое секретное поручение.

– Проводи, – говорят, – Мотя, на вокзал к поезду нашего гостя. Тільки не вулицею, а як-небудь манівцями, щоб лихе око не побачило.

Вы спрашиваете у меня о народнике Воронцове? Василия Павловича я знала хорошо. А вот про то, что он народник, признаться, не слышала. О двух его сестрах – Лидии Павловне и Марии Павловне, действительно шел разговор, что их за политику на каторгу сослали. Обе были замужем, и мужья у обоих – революционеры. Одна из них, – не помню вот только какая (в альбоме у Линтваревых была ее карточка), – отравилась на каторге. Это точно! И не одна отравилась, а вместе с другими политическими. Может, слышали о нашумевшей когда-то Карской трагедии? На той вот Каре и сестра Воронцова погибла. А что Василий Павлович революционер – об этом, еще раз повторю, никогда не слышала. Называли его все доктором. Доктором он и был, хоть больше занимался не медициной, а

журнальної роботою. Потому, может быть, не смог и свою жену поставить на ноги. Болела она у него. Думал он, что ей поможет наш украинский климат. Для того и дачу снял на Луке. Н наш климат не помог: тут жена его и скончалась. Вот с той поры и стал Василий Павлович приезжать к Линтваревым. Только уже не как дачник, а как гость, как свой человек. Павлу Михайловичу кумом приходился: крестил у него первого сына. Всеволодом его назвали...

Видимость у Василия Павловича была солидная, любил пускаться в ученые разговоры, с Чеховым жарко спорил. Только Антон Павлович все переводил спор на шутку, а Воронцов от этого ух как раздражался. Что и говорить, человек был важный, таких, как я, даже не замечал, ну и мне, правду сказать, в его обществе было очень даже стеснительно.

А вот Чехов... Чехов совсем простой! Ни за что не подумаешь, что знаменитый писатель. Не раз к нам на квартиру заходил, вот за этот самый столик присаживался. Он у нас, столик-то этот, с того самого времени, – вот какой старый! Случалось, что Антон Павлович кое-что на нем и записывал в маленькую книжечку. Она всегда в кармане у него лежала. Была она у него вроде как кладовочка. То ли новое название услышит, словечко ли какое понравится – на карандашик возьмет, а книжечку сразу в карман запрячет, не успеешь ее и приметить. Потому она и кладовочка. Это мой папаша так окрестил ее.

Помню, пошла как-то перед вечером в линтваревский сад. Тот, что рос под горой. Да так зачиталась – не заметила, как на мою скамеечку Антон Павлович присел.

– Чем это вы так увлеклись?

Чехова знала я тогда еще мало. И до того, представьте себе, застеснялась, что вылетела из головы даже фамилия автора книжки. Посмотрела на обложку и точно первоклашка по слогам ответила:

– Шпиль-га-ге-на читаю...

– Шпильгагена? А как у вас обстоит дело с русскими классиками? С Лесковым знакомы? Какой конфуз! Обязательно обратите внимание на русских классиков. Шпильгаген не обидится, вернетесь к нему чуточку позже. Верное слово!

Так я тогда и сделала: стала читать Лескова, Толстого. Познакомилась с произведениями Короленко. Антон Павлович привез на Луку новую его повесть «Слепой музыкант». Давал читать всем, мне – тоже. В книжке, помню, как сейчас, его рукою сделано было много карандашных пометок. Но больше всего стала читать я тогда сочинения Чехова. На Луке все его читали. Даже больная Зинаида Михайловна, старшая среди сестер Линтваревых. Сама она не видела: читали ей другие. Все читали Чехова, и все восхищались. Только, упаси, Боже, сказать об этом Антону Павловичу! Не станет слушать, рукою замашет, обидится даже.

Жили Чеховы на Луке скромно. Евгения Яковлевна, мать писателя, старалась соблюдать экономию во всем, весь день проходил у нее в хлопотах и заботах, руки не знали покоя. Была она простая, набожная, в церковь ходила, даже в сны верила. Случай-то какой произошел в 1888 году! На Успенев день именины у Марии Павловны. Вот и собрались мы на лодках по Пслу покататься. И что вы думаете? Евгения Яковлевна запротестовала самым решительным образом.

– Вы, как хотите, а Машеньке на речку сегодня нельзя: плохой сон про нее видела.

Вмешался Антон Павлович. А его слово – закон для всей семьи. Для маменьки тоже.

Мария Павловна, я, Чехов, Георгий Михайлович Линтварев сели в одну лодочку. Маршрут известный: к водяной мельнице. Не подумайте только, что так мы туда и попали! Оборвалось наше путешествие в самом начале. И знаете каким сюрпризом? Все произошло из-за именинницы. Точнее говоря, из-за новенького ее платица. Жаль было его комкать. Но и подобрать при Жоржике Линтвареве неудобно. Так Мария Павловна и не присела на лавочку, а стояла у кормы с рулевым веслом. И вдруг, вообразите наше положение, рулевое весло бултых в воду, а вслед за ним бултыхнула и наша Машенька. Мода была тогда поддевать накрахмаленные юбки. Они и спасли именинницу: вздулись на воде, ровно тебе парашют, – было нам за что вцепиться. Евгении Яковлевне, разумеется, договорились не рассказывать о происшествии. Машенька переделалась у Линтваревых во все сухое и попозже, когда в темноте меньше брехню видно, пошла домой к себе. Думаете, так все и сошло? Евгения Яковлевна все с одного взгляда поняла: взбучки именинница не избежала.

На даче с Антоном Павловичем постоянно жили мать и сестра. Отец, Павел Егорович, приезжал только один раз, да и то налетом: сегодня приехал, а через день-два выехал в Киев на богомолье. Подолгу гостили братья Чеховы. Лучше других знала я Николая. Вот был рисовальщик! В первый свой приезд накупил у горшечников разных кувшинов, расписал украинским орнаментом и в Москву увез. На одной большой вазе меня нарисовал. В украинском костюме, в косах, с ведрами на коромысле. Мария Павловна рассказывала, что вазу купила какая-то княгиня Волконская.

– Вон куда, Мотя, угодил портрет ваш.

А Мотя и рада тому: была я тогда настоящим теленком. Пусть, дескать, и в Москве на Мотю полюбуются. А уж Николай Павлович не поскупился разукрасить мою статуру...

Что это я про себя разговорилась? Расскажу лучше про других.

К Чехову на Луку один за другим приезжали гости. Но такого уважения, как Плещееву, никому не оказывали. Старик был рыхлый, болезненный, любил хорошо покушать, а потом страдал от такой слабости. Жил больше у Линтваревых: там все удобства ему предоставили, весь дом ходил на цыпочках, куда там! Линтваревым посвятил он стихотворение «Цветущий мирный городок». Хранилось у них в секретере, сама видела, для себя переписала и сейчас еще от слова до слова все помню.

Про Семашка слышали? Известный в ту пору виолончелист. Тоже гостил у Чехова, приятелем был. Вид имел щупленький, одежонка на нем плохонькая – шибко любил водочку и все на своей виолончели упражнялся. Да так жалобно! Просто тебе сердце на части разрывалось.

Больше других нравился мне артист Свободин Павел Матвеевич. Вот уже от кого наслышалась всяких историй! Одна занятнее другой. Чаще всего героем его анекдотов выступал Суворин. Оно и неудивительно: очень уж курьезный характер был у этого господина. Чего стоила одна его рассеянность. То в чужую квартиру попадет по ошибке, то в одной калоше на прогулку выйдет, то салфетку в карман засунет. Но при всем том человек прижимистый, расчетливый и хитрый, как лис. Я думаю, Антон Павлович уже и тогда разгадывал Суворина и только по душевной мягкости не рвал дружбы.

А когда Алексей Сергеевич (это так звали Суворина) приезжал к Чехову погостить, ну, знаете ли, все Сумы всполошились. Спросите, почему? Потому что считался в России именитым человеком. Большого издательства, чем у Суворина, почитай, не было во всей

империи. К тому же, как-никак, писатель... Куда там! Его пьесы на сцене императорских театров ставились, а суворинское «Новое время» было самой ходкой газетой. Царь читал ее ежедневно и к Суворину благоволил.

Не скажу точно, как это случилось, только о приезде из Петербурга такой важной персоны доподлинно узнал Харитоненко. В Сумах он первым богачом считался. Да что в Сумах, может и на Украине под стать ему не было другого капиталиста. По состоянию шел впереди всех местных помещиков: дворянские имения так и плыли ему в руки, как рыба в бредень.

Нужно вам напомнить, что автомобилей не было тогда и в помине. Высшая знать для парадных выездов пользовалась каретами. Была карета и у Харитоненко. Сам он, правда, в ней не ездил – катал семью, архиереев возил, ну и, если кто из служащих или почетных горожан хотел со всеми фанабериями свадьбу справить, обязательно брали у Харитоненко карету отвезти к венцу жениха и невесту. Такое было тогда у нас заведение.

Линтваревы с Харитоненко не водились. Избегали даже встречаться. В их семье иначе его не называли, как «глитай, або павук». И вот, представьте себе, этот паук перед приездом Суворина присылает на Луку управляющего: передавал, дескать, Иван Герасимович, чтобы писатель Чехов не затруднялся доставкой с вокзала господина Суворина. Иван Герасимович вменяют себе в особую честь предоставить для такого случая собственную карету. В карете и привезли Суворина. Встречал его на вокзале один Антон Павлович. Линтваревы (не старуха, а молодое поколение) наперед объявили, что не будут знакомиться с издателем «Нового времени», а если случится встретиться, то не подадут ему руки. Так никто из них с Сувориным и не встречался.

Поезд пришел ночью, в двенадцать часов. В чеховском флигеле не ложились спать до самого рассвета. Было это в конце мая. Погода стояла прекрасная, все чин-чином, не унимались одни собаки. Такой подняли лай – и в селе, и в усадьбе, какого и при пожаре не наблюдали. Чехов объяснял это, разумеется, по-своему:

– Знаете, почему псы беснуются? Потрясены величиим харитоненковской кареты с глазастыми фонарями. Вот и начали славословить путешественника. Знаете, на какой мотив они подвывали? На мотив концерта «Тебе Бога хвалим».

Потом Суворин наносил визит Харитоненко. Уговорил и Антона Павловича с собою поехать.

Чехов после рассказывал, что наш «глитай, або павук» для пушей важности поставил у подъезда главного управляющего. А Суворин принял его за швейцара, хотел даже полтинник в руку сунуть. Если б не Чехов, так бы и случилось. Об этом, помнится, уже после смерти Чехова писал в харьковской газете «Утро» журналист Епифанский.

Зашел во время визита разговор о кадетском корпусе. Харитоненко тогда как раз задумал в Сумах кадетский корпус построить. Суворин, разумеется, одобрял такую затею, предсказывал, что царь наградит строителя звездой, милостями осыплет. А Чехов, когда спросили о его мнении, отделался шуткой:

– Помилуйте, Иван Герасимович! На этом деле вы прогорите начисто. Предположим, господ офицеров вы вправду разведете, как насадки цыплят на линтваревском птичнике. А дальше? Офицерам нужны рестораны, кафе, клубы и тому подобные богоугодные заведения. Сомневаюсь, чтоб и на это хватило трудовых ваших копеек.

Свободин изображал потом в лицах, как Чехов был в гостях у сумского миллионера и как там угощали его солеными грибочками и сухой таранкой. Про угощение, понятно, он придумал от себя...

Гостила тогда еще на Луке Вата Иванова. Приходилась она Александре Васильевне племянницей, а ее детям – двоюродной сестрой. У родителей Ваты в Купянском уезде было имение с конским заводом. Оттуда и у Линтваревых водились хорошие лошади, Чехова на них катали.

Училась Вата в Полтавском институте «благородных девиц». Произошел там с ней, когда была пригото­вишкой, такой случай. Посетил Полтаву Александр III. Заехал, конечно, в институт. Девочек собрали в актовом зале, выстроили впереди, как положено, пригото­вишки. С ними и Вата.

Перед этим у нее была маменька и только-только распрощалась с дочкой перед отъездом. У бедной девочки после разлуки не высохали на глазах слезы. Бородатый царь заметил ее, расспросил о горе, стал утешать, в лоб даже поцеловал. То-то счастье, точно звездой Александра Невского пожаловали. На Луке всем рассказывали о такой «милости». Чехову тоже. И когда он в первый раз встретился с Ватой, теперь уже взрослой девицей, то отступил вдруг назад, сделал широкие глаза и, изобразив испуг, выпалил смутившейся Вате:

– Какое у вас сияние на лбу! Вам обязательно нужно чадру носить. Без этого верноподданные его величества будут слепнуть от следов царственного поцелуя. Со мной это уже произошло.

Чехов протер себе глаза, весело захохотал и протянул руку теперь уже тоже хохотавшей институтке.

Добрые отношения установились у них с первого дня. Вата так осмелела, что даже упрасивала Чехова написать о ней какой-нибудь рассказик, пусть самый маленький, как те, что она читала в «Осколках». Чехов, кажется, такого рассказа не написал. А вот имя Ваты увековечил. Знаете где? В повести «Именины». Ватой он там назвал одну девицу, полненькую, как она, и тоже по-настоящему не Вату, а Валентину. В «Именинах», нужно сказать, Антон Павлович описал Луку точно такой, какой она была в действительности – ни в чем не отступил от правды. В Сумах потом до дыр зачитывали эту вещь. А споров было! ...

Большое горе постигло Чеховых на Луке в 1889 году: умер от чахотки Николай Павлович. Теперь вот мне самой умирать скоро, а тогда никак не могла смотреть на покойников. Сколько меня не уговаривали, наотрез отказалась идти к Чеховым во флигель. А крышку от гроба несла и платочек за это получила. Всем, кто нес гроб и крышку, платочками руки перевязывали.

Вся Лука провожала покойника. Похороны Евгения Яковлевна устроила торжественные: с попами, с певчими, а потом поминки на даче справляли. Очень не одобрял этого Чехов.

– Зря, – говорит, – все это затеяли. Зря!

За могилой Николая Павловича присматривали потом Линтваревы. Как за своей родной. А через два года рядом похоронили Зинаиду Михайловну. Чехов в какой-то газете статью про нее напечатал и Александре Васильевне выслал. Всем она читала. Читала и плакала...

Dmytro Kudinov

Chekhov and His Luka Environment
According to the Memoirs of Motrona Fedorivna Tumskaya (Kurganova)

Abstract: The scientific work is based on the interpretation of the content of the memoirs of the Sumy native Motrona Fedorivna Tumskaya (née Kurganova), recorded by the Sumy local historian and literary scholar P.A. Sapukhin in 1949. The printed manuscript of the memoirs is preserved in the personal collection of another researcher of Sumy's history, G.P. Petrov, at the State Archive of the Sumy Region. The aim of the publication is to reveal the significance of these memoirs for Chekhov studies, the research of the history of Sumy city, and the history of daily life. First of all, in the work with text, the method of factography, which allows reviewing of the memoir as a biographical source and an informational resource on the daily life of a post-reform noble estate, as well as the identification of specific testimonies. The historical-source method helped to reveal the ideological positions of the author, uncover the role of certain individuals in Chekhov's circle or among the noble families, acquaintances of the Lintvariovs. The biographical focus of the memoirs was also considered, so a biographical research method was applied in the selection and characterization of various data on the life of Anton Chekhov and other individuals associated with him. Since the memoir intertwines the lives of several people connected by location, time, common activities, and cooperation, and by their affiliation to either the «older» or «younger» generation of Luka residents, which required the application of a prosopographical method.

The material of the article is presented asymmetrically to the structure of the memoir and is grouped into the following sections: history, classification, structure, and issues of the memoir's reliability; an overview of the location of the mentioned events and the image of the Lintvariov family; the image of Valentina Mykolayivna Ivanova; the image of Vasyl Pavlovych Vorontsov; the image of Oleksiy Mykolayovych Pleshcheyev; the image of Marian Romualdovich Semashko; the image of Oleksiy Serhiyovych Suvorin; the meeting of Suvorin and Chekhov with Kharitonenko; the image of Pavlo Matviyovych Svobodin; the image of Roman Ivanovych Alfyorov; the depiction of Chekhov's family members; the figure of Anton Chekhov; absent persons and events in the memoir.

In conclusion, it is noted that Tumskaya's memoirs are valuable for Chekhov scholars in terms of adding interesting details and observations, anecdotes from the writer's life, to his biography. The same applies to other notable residents of Luka. The memoir's greater significance lies in its contribution to understanding the cultural life of the Sumy Oblast, represented by the Luka estate, the public activity of the Lintvariov family, and the study of the daily life of an intellectual family in the province.

Keywords: Tumskaya, Anton Pavlovich Chekhov, the Chekhovs, the Lintvariovs, Vata Ivanova, Vorontsov, Pleshcheyev, Kharitonenko, Luka, estate, dacha